Maqbaralarning tarixiy ildizlar, tarbiyaviy nufuz va zamonaviy turizm konsepsiyasi

Murodova Sabina Baxrom qizi

TIPU “Ijtimoiy fanlar fakulteti” tarix yo‘nalishi III kurs talabasi

E-mail: sabinabahromovna@gmail.com

Tel nomer: +998953788999

Annotatsiya: ushbu tezisda maqbaralarning paydo bo‘lishi bo‘yicha ijtimoiy-tarixiy sabablari, sud me’moriy va mafkuraviy muammolari tahlil qilingan. Osiyo Markaziy markazi islomiy me’morchilikning birinchi poydevori hisoblangan Ismoil Somoniy maqbarasi misolida ushbu taraqqiyotning jamiyatdagi o‘rni ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: maqbara genesis binosi, Ismoil Somoniy, sakral arxitektura, tarbiyaviy nufuz, madaniy turizm, ijtimoiy xotira.

Kirish.

Maqbara me’morchiligi insoniyat sivilizatsiyasining uzoq o‘tmishiga borib taqaladigan, moddiy olam bilan sotsial-ma'naviy ong o‘zaro aloqadorlikni aks ettiruvchi murakkab tizimdir. Ijtimoiy fanlar prizmasidan boshlab, maqbaralar ruhiy vafot etgan shaxsning qabri holati muhim bino emas, balki jamiyatning sotsial-siyosiy, falsafiy va estetik institutidir.

1. Maqa qurishdan ko‘zlanganbar asoslar

Keng qamrovli tarixiy-sotsiologik muammolarni maqbara qurish orqali bir nechta fundamental ijtimoiy muammolarni yoritish ijobiy va tarbiyaviy yechimini ko‘rsatadi:

Sakralizatsiya va diniy xotira: Islom madaniyatida buyuk ulamolar, mutasavviflar va avliyolar yashagan makonlar vafotidan keyin ham baraka (ilohiy energiya) taratuvchi hudud sifatida talqin qilingan. Ularning qabri balandligi maqbara qurish ziyoratchilar uchun jismoniy-ma’naviy markaz belgilash maqsadini ko‘zlagan.

Siyosiy legitimlik va sulolaviy nufuz: Hukmdorlar o‘z ajdodlariga muhtasham maqbarlar qurish orqali amaldagi siyosiy tuzumning shakllanishi va tarbiyasini ongiga singdirishga uringanlar [1: 52].

Abadiylashtirish instituti: Arxitektura shaklidagi monumentallik o‘tkinchi inson umrini tarix va miqyosida abadiylashtirish, ya’ni tarixiy shaxsiy fenomenini kelajak avlodlar uchun xotira obidasi sifatida muhrlash ishchi xizmat qilgan.

2. Markaziy Osiyoda birinchi darajali maqbara tarixi va me’moriy o o’ziga xosligi

Islom dinining birinchi asr qabrlar tepasiga hashamatli binolari qurilishlangan yoki ma'qullanmagan edi. ularga, IX-X asrlarga kelib, Markaziy Osiyoda hamkorlik davlatchilik tiklanishi (Somoniylar davlati) bu qarash o'zgardi.

Registondagi monumental maqbara arxitekturasining eng birinchi va mukammal namunasi - Buxorodagi **Ismoil Somoniy maqbarasidir** (IX oxiri - X asr boshi). Uch obida islomiy an'analar bilan islomgacha bo'lgan (Sug'd) me'morchilik maktablarining sintezidan hosil bo'lgan. Bino butunlay pishgan g'ishtdan bo'lib, quyosh nuri tushishiga qarab o'z naqshlarining soyasini o'zgartiradi.

Akademik ME Masson ta'kidlaganidek, Somoniylar maqbarasi Markaziy Osiyoda gumbazli monumental maqbaralar davrini ochib berdi va keyingi asrlarda barpo etilgan Shohi Zinda, Go'ri Amir kabi jahonshumul obidalarga konstruktiv va o'zgarishlarni o'tadi [3: 74].

3. Maqbaralarning ijtimoiy-tarbiyaviy ahamiyati va nufuzi

Maqbaralar yosh avlod ijtimoiy hayotga qadam qo'yishida muhim pedagogik-tarbiyaviy platforma. Sharqning buyuk mutafakkirlari moddiy meros va ma'naviy tarbiya uyg'unligiga alohida e'tibor qaratganlar. Buyuk faylasuf **Abu Nasr Forobiy** o'zining "Fozil odamlar shahri" asarida jamiyat a'zolarining tarbiyasida tarixiy va madaniy obidalarning o'rniga ishora qilib shunday deydi:

"Mukammal jamiyatni barpo etish uchun insonlar buyuk zotlarning qoldirgan merosiga, ular dafn qilingan muqaddas joylarga hurmat bilan qarashlari lozim. " [5: 142].

Maqbaralarning tarbiyaviy funksiyasi bir nechta yo'nalishda namoyon bo'ladi:

1.Tarixiy kontinuallik (uzviylik): Yoshlarda "Men buyuk sivilizatsiya vorisman" degan tuyg'uni (milliy identiklikni) uyg'otadi.

2.Ma'naviy-axloqiy andoza: Maqbarada dafn qilingan allomalar (masalan, Imom Buxoriy, Bahouddin Naqshband) hayoti yoshlar uchun ilm va sadoqat timsoli bo'lib xizmat qiladi.

3. Zamon rivojlanishda maqbaralarni turizmga jalb etishni rivojlantirish

XXI asrda maqbaralar qurish diniy ziyoratgoh statusidan chiqib, **global madaniy turizmning (Cultural Tourism)** strategik resursiga aylandi. Bugungi kunda ushbu obidalarni turizm industriyasiga integratsiya qilish ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan yuqori samara sifatida.

Turizm yo'nalishi	**Maqbaralarning ushbu yo'nalishdagi roli**	**Istiqbolli natijalar**
Ziyorat turizmi (Ziyorat)	Islom olami sultonlari va tasavvuf namoyandalari qabrlarini ziyorat qilish (Ziyorat vizasi dasturlari).	xalqaro miqyosda diniy-gumanitar aloqalarni ishonchli, valyuta olish.
Ilmiy-ma'rifiy turizm	Xorijiy arxeologlar, me'morlar va tarixchilar uchun tadqiqot maydonini tekshirish.	Milliy fanning xalqaro miqyosda integratsiyalashuvi va tanilinishi.
Smart turizm (Raqamli turizmi)	Maqbaralarning 3D modellarini kirish, QR-kodlar orqali audio-giddan jo'natish.	Yoshlar va foydalanish turistlar uchun vizual interaktivlikni bosing.

Zamonaviy sosiologik shuni ko'rsatingki, maqbaralar ma'lumotlari, masalan, Samarqand Buxoro, Xiva, Termiz) turizmning ish va aholi uchun yuzlab yangilari (hunarmandchilik, rivojlanish biznesi, logistika) yaratilishiga olib keldi [2: 10]. Bu esa madaniy merosni rivojlantirish orqali hududiy iqtisodiyotni rivojlantirish sifatida isbotlaydi.

Xulosa

Umumiy qilib aytganda, maqbara qurish arxetipi o'tmish sivilizatsiyasining bugungi kunga qoldirgan eng fundamental ma'naviy xabarnomasidir. Ismoil Somoniy maqbarasidan hayoti Markaziy

Osiyo sakral arxitekturasi asrlar o'tib ham o'zining ijtimoiy nufuzi, tarbiyaviy funksiyasi va bugungi kun sotsial-iqtisodiyda (turizm boshqaruvida) o'z kuchini yo'qotmagan universal qadriyat bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1.Ashurov, G. *Markaziy Osiyo me'morchiligi sotsiologiyasi.* – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2018. - 180 b.

2.To'rayev, B. *Turizm sotsiologiyasi va madaniy meros obidalari.* – Samarqand: "Zarafshon", 2021. -215 b.

3.Masson, M.E. *Buxorodagi Somoniylar sulolasining maqbarasi.* – Toshkent: "Nauka", 1980. - 145 s.

4.Ibn Xaldun. *Al-Muqaddima (Prolegomena).* – Qohira: "Dor al-ma'rif", 2004. - 450 b.

5.Abu Nasr Forobiy. *Fozil odamlar shahri.* – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2014. – 208 b.